

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 323. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-palladius02val-shoot-idm139771558787360/facsimile.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

EN PRÆSERVATIV
MOD PESTILENS

1553.

INDLEDNING.

DET Opbyggelsesskrift om Pestilens, som Peder Palladius udsendte i Høsten 1553, da Pesten havde raset et Fjerdingsaar i Hovedstaden, former sig som en Ramme om Dr. *Petri Capitani* Lægeraad. Rammen er imidlertid — ikke blot for Eltertiden men ogsaa for Samtiden — af større Værdi end det, den omfattede. Der fandtes nemlig i 1553 to andre og meget fyldigere danske Pestbøger, hvori den læsende Almenhed kunde finde „Lægedom“ for Pesten: *Henrik Smith's* Bog om Pestilens fra 1536¹ og *Christiern Morsing's* Bog fra 1546 (og 1552)². Derimod maa *Palladius' Opbyggelsesskrift* have udfyldt et Savn, thi af „aandelige“ Forskrifter mod Pesten havde man kun nogle faa spredte Betragtninger i de nævnte Bøger og et Par korte Bønner³.

¹ Første-Udgaven er tabt, men en Ny-Udgave fra 1557 er bevaret. Titlen paa denne, der rimeligvis er ændret overført fra Originaludg., lyder: *En Bog om Pestelentzis Aarsage/ Foruaring och Lægedom der emod/ tilsammen lest aff Lerdemens Bøger/ aff Henrick Smidt i Malma*. I Fortalen til denne Udg. siger Forf. (Bl. A 6^v): „Jeg lod vdi foresagde M. D. xxxvi. aar/ der Pestelentzen her i Riget saa regerede/ vdgaa vid Prenten en liden Bog om Pestelentzis aarsage/ foruaring oc Lægedom .. thi paa den tid vor ingen her i Riget som noget haffde screffuit paa vort danske Tungemaal om saadan handel“.

² Af Morsings Skrift findes et Exemplar af Originaludg. i Universitetsbibl. i Upsala og et Exemplar af Udg. 1552 i Karen Brahes Bogsamling. Titlen er (som paa Henrik Smiths Skrift): *En liden Bog Om Pestelentzis Aarsage/ Foruaring oc Lægedom der emod*. [Anført efter Udg. 1552, som ogsaa i det følgende er benyttet. Upsala-Exemplaret har jeg ikke haft Lejlighed til at se.]

³ Se f. Ex. en Bøn imod Pestilens i Vormordsens Bønnebog 1552, Bl. O 8^v.

I.

Den hollandske Læge *Peter Capeteyn* var 1546, 35 Aar gammel, blevet kaldt til Københavns Universitet og var Aaret efter blevet udnævnt til Livlæge hos Prins Frederik (II).¹ Da Pesten udbrød i Sommeren 1553, søgte Dr. Peter, som det var Skik hos Datidens Læger², bort fra den pestbefængte By. Paa Halsnæs i Nordsjælland skrev han sin „Præservaliv og Forvaring mod Pestilens“, „thi“, som han siger, „hvor med og i hvad Maade jeg kan tjene Københavns Raad og Almue . . da skulle de finde mig altid villig og redebon“. Skriftet var affattet paa Latin, da den fremmede Læge naturligvis ikke mestrede det danske Sprog, men for at det skulde komme den menige Mand til gode, bad han dem, der „have Sjælesorg i København“ om at oversætte det paa Dansk „og nu paa Søndag næst kommandes i alle Kirker lade det aabenbarlige til kende gives af Prædikestolen“ (se ndf. S. 352 L. 20 ff.).

Dette skete. Vi erfarer det af Palladius' Forord, der ogsaa giver anden Oplysning om Capitanius' Skrift. Pall. meddeler, at „Doctor Peiter Capiten . . har skrevet en stor og mærkelig Bog om Pestilens, og fordi at den kan ikke saa snart udkomme paa Prenten . . har [han] udtaget en Kerne og Blomme af samme hans [sin] store Bog . . og den forsendt til Prædikanterne her i Byen, og er [den] forkyndt paa alle disse Prædikestole“ (ndf. S. 339 L. 26 ff.). Den store Bog, her omtales, er iøvrigt aldeles ukendt; rimeligvis er den aldrig udkommet. Det mindre Uddrag, som vi nu kun kender fra Palladius' danske Gen-givelse, er overhovedet det eneste bevarede Skrift af Capitanius.³ Vi faar gennem det ikke Indtryk af nogen meget

¹ Udførlig Biografi af Peter Capeteyn er meddelt af Rørdam i Kbh.s Univ. Hist. I, 614—19.

² Mansa, Danmarks Folkesygdomme, Kbh. 1873, S. 158.

³ At det er Palladius selv, der har oversat Skriftet, er sandsynligst. Udelukket er det dog naturligvis ikke, at han har faaet en dansk Opskrift fra en af de københavnske Prædikanter; man maa vist derfor

selvstændig Forfatter: alle de Raad, han giver om Aareladning og Purgats, om Indtagning af Pulver og Piller og Lægedrik, om almindelig Renlighed o. s. v., adskiller sig kun ved den mindre Udførlighed fra de ældre danske Pestbøger.¹

Naar Palladius vælger at udgive Capitanius' Skrift og ikke Morsings, som han henviser til i Forordet, var det sikkert, fordi hint var det nyeste og gennem Oplæsningen fra Prædikestolen havde vundet særlig Udbredelse; Palladius frygtede da, at Folk kun skulde lægge Vægt paa denne Verdens Lægemidler; derfor — skriver han — „paa det at ingen skal forglemme den aandelige Lægedom udi Pestilensens Tid og bruge den legemlige Lægedom aleneste som Kong Assa gjorde udi Podal [Podagra] og blev død derover, vil jeg optegne nogle Steder, Historier og Salmer, som hver for sig kan lade udskrive af den Danske Bibel og læse besynderlige om Morgenen, al den Stund som Pestilens regerer“ (nd. S. 340 L. 29 ff.).

II.

Palladius' „aandelige Recept“ bestaar, som han selv siger, væsentlig af Bibelsteder. Skriftets første Del „Indgangen“ meddeler Steder og Kapitler fra det gamle Testament (til og med Salmerne). Palladius refererer og fortolker her, citerer sjældent. Denne Del er ikke uden sproglig Interesse, i det han søger at indprente Biblens Moral gennem danske Ordsprog. F. Ex. skriver han om Beretningen i 4. Mos. 11 — om Guds Straf for Umaadehold —: „Den sidste Sted i dette Kapitel [V. 30—35] viser klarlige ud, at *de som ikke kunde lide dem kløer, de skulde lide dem svier*, og at *liden Lyst gør langfør Skade*“ (ndf.

være varsom med at henregne Ordforraadet i den bevarede (ndf. S. 349—52 udgivne) Oversættelse til Palladius' Sprogbrug.

¹ Capitanius skriver ofte om den Medicin han anbefaler, at han har ladet den berede „i Apoteken“, men beder at „ingen skal tænke, at jeg gør dette mere derfor, at jeg vil gøre Apotekeren rig end [for] at hjælpe den fattige sorgfulde Menighed dermed, som plages med Pestilens“ (ndf. S. 352 L. 17 ff.).

S. 342 L. 23 f.) om Davids Synd, der straffes paa Folket (2. Sam. 24. 10—25), siger han, at „dette er det aller ypperste Kapitel at læse daglige udi Pestilensens Tid . . . og en Vidskab derhos, at *Grisene skulle tit undgelde det, som gamle Svin bryde*“ (S. 343 L. 31 f.); og af Beretningen om Frelsen fra Hungeren i Samaria (2. Kg. 6. 24—7. 20) udleder han den Trøst, „at *naar Buen er spændt paa det strængeste, da brister hun snarere* . . . Efter mange mørke Dage kommer han [Gud] uforseendes med en klar Dag og et varmt Sol-skin“ (ndf. S. 344 L. 17 ff.).

Hvor Bibelstederne citeres, er Ordlyden altid overensstemmende med den danske Bibels. Der er derfor ingen Tvivl om, at Palladius her — hvor det, ligesom i det ndf. udgivne Skrift om Aager, var mere praktisk at bruge en Konkordans end en Skriftsprog-Samling (se ndf. S. 391 f. og jfr. foran S. 283) — har afskrevet Skriftsteder og Førsteliner af Salmer efter Chr. III's Bibel.¹

Anden Del af Palladius' Skrift „Beslutningen“, der følger efter Capitanius' Lægeraad, giver et troværdigt Indblik i den Københavnske Almues Følelser overfor Pesten. Hvad der kendetegner disse er ikke Frygt, men Letsind: „Lader os æde og drikke, thi udi Morgen ere vi døde“, det er dette den Vantros Motto man har gjort sig til Leveregel. Pall. nævner Exempler paa „saadanne løse og forfængelige Ord“, der høres Mand og Mand imellem: „det er ikkun Glæde med Børn, at de dø hen, de fare vel, her fødes flere til igen“, „Der skal jo nogle dø, Verden er fuld med Folk“ o. s. fr. (ndf. S. 353). Han fortæller, at man tager sig saa lidt i Agt for Pesten, at „naar Liget [af en pest-befængt] er lagt ned, da staar der fuldt med Folk og kigger ned paa Liget. Ja de lede og bære deres Børn ind til

¹ Sammenlign f. Ex. Ps. 112. 1, ndf. S. 347 L. 13, *Salig er den som frycter Herren* = Biblen 1550: *Salig er den/ som frøcter HERREN* med Salmecitatet i „En Undervisning kortelig at bede“, foran S. 299 L. 17: *Salig er den Mand som frøcter HERren*, overensstemmende med den som jeg formoder tilgrundliggende (efter en Vulgata-Text oversatte) Skriftsprog-Samling (se foran S. 283).

dem, som ere befængte, paa det at de kunde ogsaa faa deres Del"; og han spørger: „Hvi er ikke de forfængelige Folk ogsaa glade udi Fæ-Død og Faare-Død, som de er udi Børnedød? Er de ogsaa glade . . af det Spektakkel de saa' igaar: fire paa én Ligbaare og sejsten i den ny Kirkegaard foruden de andre, som bleve begravne i Byen igaar?.. De skal end alligevel selv begynde at blegne om Kinderne og fornemme, at det er Guds Vredes Tegn" . . (ndf. S. 354—355). Det at indprente den af Pesten hjemsøgte By, at Soten ikke kom som en „Slumpelykke“, men som „Guds Ris og Straf“, synes at have været det væsentlige Formaal for Palladius. Det er dette, Skriftstederne skal bevise: Af Adams og Evas Fald skal man lære „at Synden er en Aarsage til alt det onde, som vi lide“ (S. 341 L. 16 f.), Fortællingen om Syndfloden, om Sodoma og Gomorra, om Ægyptens Plager osv. osv. alt „giver til kende, at Pestilens er . . en stor Guds Straf, og at Guds Straf voxer, eftersom Synden og Ulydelsen voxer hos de forhærdede. Thi Straffen hænger ved Synden som en Lænke hænger om Halsen paa en Hund“ (S. 342 L. 17 f.). Derfor er Anger og Ruelse den bedste Lægedom mod dem, der er „forspændte i Pestilens“, „derfor give sig enhver inderlige ind til Ham, som et Barn løber ind i sin Faders Skød, naar han har Riset i Haanden“ (S. 347 L. 23 f.). Og til dem, der trøster sig med at „Pestilens er ikkun en Børnedød“, siger Palladius: „Disse Pestilensforagtere de vide ikke, at Satan, som visiterer Guds Børn, faar først Tilladelse af Gud at slaa Fæ og Faar ihjel og at slaa Børn ihjel, førend han faar Lov at tage fat paa de gamle . . Gud bruger den samme Kunst med sine, som hine Løvetæmmere bruge med Løverne: de hudstryge en liden Hund eller Hvalp for Løvens Øjne; deraf bliver hun saa forfærdet og ræd, at hun staar og bæver og skælver og frygter, at hun skal faa med. Saa slaar Gud vore Børn for vore Øjne, at vi gamle Løver og Brydebasser, Hyklere, Troldfolk, Aagerfolk, Kornpugere, Voldsmænd, Horfolk, gerrige og hovmodige Stympere, Guds Ords Forfølgere og

Foragtere . . skulle forskrækkes deraf og rette os, at Bærmen af Pestilens, Sværdet, Hunger og Dyrtid skal ikke øses paa os, naar vore uskyldige Børn er taget af Dage for vor Skyld" (ndf. S. 356 L. 19 ff.).

Til Slut findes nogle faa Skriftsteder om Opstandelsen og det evige Liv til Trøst for dem, „som have Troen til Jesum Christum"; men disse Steder fra Evangelierne og Apostelbrevene er kun afskrevne efter Biblen, ikke fortolkede. Palladius lover imidlertid, at han „med det første" vil lade dem „udgaa paa Prenten med deres Udtydelse til ydermere Trøst for de syge" (ndf. S. 358 L. 32 f.), men han har vistnok aldrig naaet dette; i hvert Fald kendes intet til et saadant Trøsteskrift.¹

¹ Det er fristende at sammenligne Palladius' Opbyggelsesskrift med et lignende Skrift, som Luther udgav i Wittenberg 1527 i Anledningen af Udbruddet af Pesten der. Dette Skrift, „Ob man fur dem sterben fliehen muge", behandler, som Titlen viser, Spørgsmaalet om Pligt til at blive eller Ret til at fly. Luther besvarer dette meget humant „Ist Jemand so keck und stark im Glauben, der bleibe im Namen Gottes, er sundigt freilich dadurch nicht. Ist aber Jemand schwach und furchtig, der fliehe im Namen Gottes, weil er solchs thut ohn Nachtheil seiner Pflicht gegen seinem Nächsten" (Erlangen-Udg. 22, 322). Mærkeligt nok kommer Palladius slet ikke ind paa dette Spørgsmaal, skønt der ved Siden af de letfærdige, som ikke skyede Pesten, men hvis Letsind vel nok skyldtes, at de paa Grund af Fattigdom ikke kunde tage fra Byen, fandtes adskillige, som flygtede, skønt deres Pligt havde været at blive. Ogsaa hvor Emnet er ganske ligt hos Luther og Palladius, er Behandlingen meget forskellig. Palladius siger: Pest rammer Dig ikke tilfældigt, paa Slump, men er Guds Straf — ringeaft derfor ikke denne Plage, men frygt Guds Vrede. Luther siger til dem, der er altfor dristige, de der „lassen alles anstehen, damit sie dem Sterben oder Pestilenz wehren solten": „Solchs heißt nicht Gott trauen, sondern Gott versuchen; denn Gott hat die Aerzney geschaffen, und die Vernunft gegeben, dem Leib furzustehen und sein pflegen, daß er gesund sei und lebe" (22, 322 f.). Omvendt siger han til dem, der forsømmer deres Pligt af Frygt for Smitte: „Was sind alle Pestilenz und Teufel gegen Gott, der sich hie [?: naar du otrer dig for den Syge] zum Warter und Arzt verbinden und verpflicht? Pfu dich, und aber pfu dich, du leidiger Unglaub, daß du solchen reichen Trost sollt verachten, und läßt dich eine kleine Drus und ungewisse Fahr mehr schrecken denn solche göttliche gewisse treue Verheißunge stärken" (22, 330). — Stykker af Luthers Skrift er

III.

Følgende Udgaver kendes af En Præservativ mod Pestilens:

1. *Originaludgaven*, der bestaar af 3 otte-bladede Læg, signeret A-Av, B-Bv, C-Cv. Det normale Linjetal paa Siden er 22, men Slutningen af Capitanius' Skrift og af Palladius „Beslut“ er sat med mindre Type, saa Linjeantallet her — henholdsvis paa Bl C 1^r og C 8^r — er

26 og 25. Der er anvendt et enkelt Vaabeninitial og et Par gotiske Initialer (se hosst. Facsimilegengivelser, sml. Magdeborgtrykket, Bind

I, 254). Typen er den samme der er brugt i „En Traktat“ (se foran S. 312 Fodn. 1), og ligesom her staar paa sidste Blad „*Prentet i København*“, men ingen Angivelse af Bogtrykkeren. Man tør derfor næppe med Sikkerhed — som det er almindeligt — fastslaa, at denne er Hans Vingaard (sml. foran anf. St.). To fuldstændige Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. i Kbh.

2. En Udgave af Palladius' „Indgang“ (ndf. S. 341 L. 14 — 347 L. 34) trykt sammen med Mester Engelbret Jørgensøns Oversættelse af Jesper Brockmands Manus Domini. Trykket, der er i lille Oktav, bestaar af: 1. Titelblad og Engelbret Jørgensøns Forord (12 unummererede Sider), 2. Oversættelsen af Brockmands Skrift om Pest, S. 1—144, 3. Palladius' Aandelige Recept, S. 145—168, og 4. et Optryk af et i 1619 af det medicinske Fakultet udgivet Pest-Skrift, S. 169—220. Derefter (S. 221): *Prentet i København! Aff Henrich Kruse. Anno M. DC. XXX.* Trykket slutter med

oversat paa Dansk i Forordet til Henrik Smith's Pestbog 1557. Hele Skriftet blev oversat og udgivet af N. M. Aalborg, med Fortale af Resen, under Pestepidemien 1619.

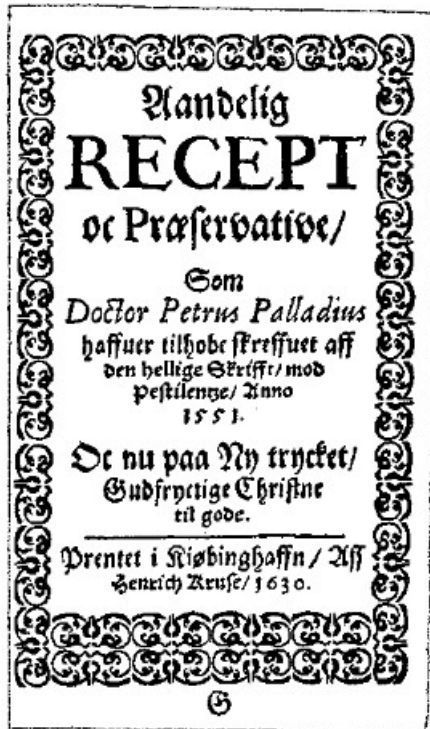
to blanke Blade. Paa Foden af Hovedtitlen („*Herrens Haand . . Aff Casp. Brockmand . . fordanskit i Bergen/ Aff M. Engelbret Jørgensson*“) staar der: „*Findis her hoss Doct. Palladij Aandelig Præservatiff imod Pest: Saa oc Facultatis Medicæ undervisning/ om Raad oc Medicin at bruge imod Pest*“; begge disse Skrifter har selvstændigt Titelblad. Paa Titlen til Palladius' Skrift (se efterstaaende Gengivelse S.333) er Affattelsesaaret fejlagtigt opgivet til 1551. Udgaven er iøvrigt et uforfalsket Sætter-Optryk af Originalen — med sporadisk Ændring af Ortografien (*bekende* > *bekiende* S.146 o. l.) og Bevaring af alle Trykfejl (om *Halsen paa end Hund* S.149, *at begræde/ vor snarlige mand hoffmoder sig* S. 157 osv.). Citat-Tallene fra Biblen (*Genes. 3, Genes. 6* osv.) er anbragt som Marginalnoter.

3. En Oversættelse til Latin af Capitanius' Skrift (ndf. S. 349—52) i Thomas Bartholins *Cista medica*, 1662, S. 12—18. Overskriften lyder: *Prophylacticum Consilium Antipestilentialia ad cives Hafnienses scriptum a D. Petro Capitano Medico Regio & Profess. Publ. Anno Christi M. D. LIII*. At Bartholin kun har kendt den danske Oversættelse, og at det altsaa er denne, der er Grundlag for hans latinske Text, ikke Capitanius' latinske Original, er sikkert. Bartholin skriver nemlig, at Capitanius Lægeraad er affattet „paa Folkemaal¹“.

4. Det maa endnu omtales, at Mansa i sin Bog om „Danmarks Folkesygdomme, 1873, meddeler (S. 275), at det i Fortalen til det medicinske Fakultets Skrift om Pesten 1619 (se foran S. 331) „siges, at heri findes . . »det [som] aff Peter Capitanio . . bleff angiffuet til Kiøbenhaffns Indvaanere med D. P. Palladii gode Fortale“. Heraf maa man nødvendigvis slutte, at Palladius' Præservativ mod Pestilens var optrykt i Fakultetets Skrift 1619, at der altsaa findes endnu en Udgave foruden de foran nævnte. Men dette skyldes en Misforstaaelse fra Mansas Side af den citerede

¹ *Cista Medica* p. 3: „*Scriptis Prophylacticum consilium Antipestilentialia editum Hafniæ vulgari dialecto A. C. 1553.*“

Fortale. Denne, der iøvrigt ikke staar i Fakultets-Skriftet, men i et andet samtidigt Tryk — et Optryk af Chr. Ter-

ckelsen Morsings Pestbog (Titlen er: „En liden Bog Om Pestilentzis Aarsage/ Forvaring oc Lægedom der imod/ etc. Ved D. Christiern Torckelsen/ Morsing. Prentet i Kiøbenhaffn/ Først 1546. Atter 1552.¹ Oc nu igien met ny Fortale/ 1619. Hoss Salomonem Sartorium/ B.”) — er fortattet af

¹ Jfr. foran S. 325 Fodn. 2.

Resen. Han omtaler Pestens to Aarsager: aandelig Forkrænkelse til Modvillighed mod Gud — og legemlig Forgift; og han oplyser Læseren om, at der til at raade Bod paa Synden og Sygdommen findes „smaa Bøger/ som ere prentede baade om det Aandelige oc om det legemlige“. Først anbefales — til aandelig Lægedom — Opbyggelsesskrifter af *Luther* og af *Johan Arndt*¹. Dernæst hedder det: „Men paa det at andre Lægedom skulle icke heller gaais forbi aff jdel Skødeløszhed eller Vanart/ . . . da er her ocsaa forhaanden der om icke alleniste det som i en liden Bog tilforn for 18 Aar siden aff *D. P. S.* etc. bleff forordnet/ men end ocsaa huad *D. Christen Morsing* etc. fordum screff for 73 Aar/ oc er atter tryckt for 67 Aar siden/ saa korteligen oc eenfoldeligen/ som oc det aff *D. Pet. Capitaneo* næste Aar der effter bleff angiffuet til Kiøbinghaffns Indvonere/ met hin gode *D. P. Palladij* velmeente Fortale og Efftertale til Borgemestere oc Raad etc./ at de skulde dog i saadan Pestelentze tage sig vare . . . .“ Som det vil ses, siger Resen blot, at disse Bøger „er her forhaanden“ d. v. s., at de findes her i København, ikke „her i Bogen“. At Resen anbefaler Palladius' Forord og Efftertale, kan ikke undre, da Palladius' Betragtninger falder saa nøje sammen med Resens. Et enkelt Stykke skal anføres til Vidnesbyrd herom. Resen skriver (Bl. A 3^r—A 4^r):

Den største Part [af Københavns Indbyggere] er forud befængd met saadan Sickerhed/ at den passer huercken paa Gud eller menniskan/ ligesom folck haffde gjort et forbund met Døden/ oc . . . en pact met Helfuøde/ saa at straffens Flod oc rijsz skulde icke komme til/ eller offuer dem . . . Det seer mand paa hine offuergifne Menniker/ som endnu giøre sig saa got som et Spectackel oc Latter deraff/ at saa

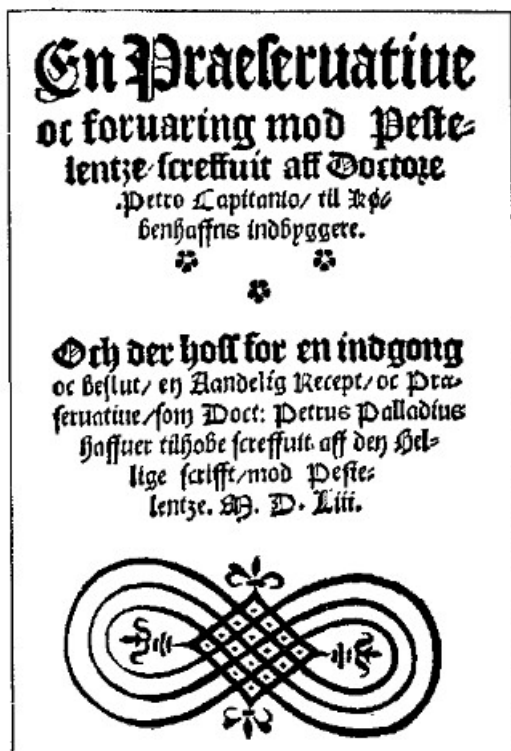
¹ Resen skriver: „baade den gode Luthers Gudelige Betænckning/ huorledis en huer skal skicke sig i pestilentzis tid/ saa oc hin fromme Johan Arnds Aandelige Lægedom imod saadan Plage“; med Luthers Betænckning mener Resen utvivlsomt det foran omtalte af N. M. Aalborg samme Aar oversatte Skrift „Om at flye for Døden oc Pestilentze“; derimod er det tvivlsomt, hvilket af Arndts Skrifter — eller vel snarere Oversættelse deraf — Resen hentyder til.

mange bæres oc føres vd dagligen/ . . som oc paa hine Skylhalse/
hvilcke findis vnder tiden/ icke alleeniste i Kieldere oc Kipper saa snart
for som effter middag met Spil oc andre onde Noder/ . . men end oc-
saa i de befængde Huusz/ oc det til met imod Christelige Øffrigheds
strenge Forbud/ Dag oc Nat at Dricke oc demme/ lige som det vaar
i et Slar-Offenland met suermen oc rhuten/ oc icke i nogen sørgelig
Pestilentzis tid . . ."

Der synes paa Resens Tid som paa Palladius' at have
været megen Letsindighed i den af Pest hjemsøgte By; og
Byens Biskop mente aabenbart i 17. som i 16. Aarh., at
det var mere Behov at revse de letsindige end trøste
de sørgende. Og dog har disse jo nok været de fleste;
som Palladius skriver (ndf. S. 356 L. 6): af dem, der græde,
er der fuldt i Dag inden Københavns Porte.

Erlig oc velforstandige Mend/ Borge

mestere oc Raadmend/ i Københaffn/ ønsker ieg Peder
Palladius Naade oc Fred aff Gud Sader/
ved Jesum Christum.

Kære Venner Mand pleyer at sige/ Gaat er icke for 5
meget/ oc disalmindeligere det bliffuer/ disbedre det
er/ Alligeuel der ere andre smaa Bøger vdprentede
til foruaring emod Pestelenge/ den meninge mand til gode/
saa er dog her oc saa en liden bog/ der emod screffuit til vaare
Prædicanter her inden Portene for Københaffns indbyggere/ 10
och Land vel tiene oc saa anderstedes huor det er behoff/ der
saar lod ieg hinde gerne vdgaa i prenten besønderlige der
saare/ at den Ild oc Pestelenge/ som er optend nu her i Kø-
benhaffn i dette hele fierding Aar/ saa haert/ || at her er alle 22
rede hen døde/ vdi saa kort en tid/ flere end sephundrede Men- 15
niske vden de som bleffue Begravnede aff deris Forældere/
som de mene/ skulle vel være fire hundrede/ at der skal vel vere
it Tusinde døde til denne dag/ Samme Ild siger ieg begynder
nu at vdsprede sig alle vegne omkring her i Landet i Skaane
oc anderstedes/ at det er til fare/ at det vil icke slyckis her inden 20
Portene/ alligeuel at wi hulde tre bede dage/ at affbede Guds
vrede oc Xiiff/ end oc saa andre til ith gaat exempel oc efter-
siun/ at de skulde gøre lige saa/ naar de haaffue det behoff/
Det hielper io noget/ oc Gud vil Bønhøre oss oc giffue oss
anten det wi bede om eller oc det som bedre er. 25

* Søylerd Mand Docter Peiter Capiten/ Kongelig Maie-
stats Docter i Læge Kunst oc Professor her i Vniuersitetet/
haaffuer screffuit en stor oc merckelig Bog/ om Pestelenge/ oc
fordi at den Land icke saa snart komme paa Prenten/ vilde
han beuise || sin tieniste den Meninge Mand til gode her i 30 22
Riget/ som hand selff i denne lille Bog til kende giffuer/ oc
haaffuer det saare/ vddraget en Kerne och Blomme/ aff samme

hans store Bog/ som hand haffuer forhende/ oc den forsent/
 til Predicanterne her i Byen/ Oc er forkyndet paa alle disse
 Prædikestole/ saa at de som icke foracte Guds vrede och Kiiff/
 holde sig der effter/ oc mange der aff vndgaa oc bliffue Red-
 dede/ Thi som mand siger/ det hører Hielp til Guds Hielp.
 Dette ordspiraack om det vendis hen til dem/ som de kaldede
 vdi Papisteri/ de femten Nøddhielper/ oc til andre deris lige/
 Da er det it vrangt/ falskt oc fordømmeligt Ordspiraack men
 forstaas det om den middel oc Hielp/ som Christne Menniske
 beuise huer andre vdi nød oc trang/ da er det it ret gaat Ord-
 spraaek effter Guds vilie oc bud/ som Iesus Syrach scriffuer
 i sit xxxviii. Mit Barn/ Prøffue huad dit Liff er sunt/ oc see/
 huad som dig er vsunt. Item Herren lader Lægedom || vope
 aff Jordan/ oc en fornumstig foracter hannem icke etc. Oc i
 det xxxiii Capitel/ Det gode er sticket mod det onde/ oc Liffuit
 mod Døden/ oc den Gudstryctige mod den vngudelige/ See til
 alle den Høystis gerninger/ saa ere der stedghe tho mod tho/
 oc it mod det andet/ Her høre wi at mand skal bruge gode
 middel/ til oc hoff Guds hielp/ huad heller det er vdi Læge-
 kaansten/ eller vdi andre Guds Gaffuer/ som icke staa til at
 foractis vden Mand vil foracte Gud selff.

* Mand taar icke der faar sette den loffue oc lid til samme
 middele/ som Gud aleniste tilhør som Kong Assa iii. Keg:
 xvi søgte icke Herren i sin siugdum/ men Læger. Hannem
 haffde burt baade Dele at gøre/ først haffde hannem burt at
 søge effter Handelig oc siden effter legemlig Lægedom/ Thi
 saa siger Christus selff Matt: vi: Atspører først Guds Rige
 och hans Kæmferdighed saa skal alt saadant tilfalde eder. ||

* Men paa det at ingen skal forglemme den Handelige
 Lægedom vdi Pestelengis tid/ oc bruge den legemlige Læge-
 dom aleniste som Kong Assa gjorde vdi Podai oc bleff Død
 der offuer/ vil ieg optegne nogle steder Historier oc Psalmer/
 som Suer for sig kand lade vdscriffue aff den Danske Bibel/
 och læse besynderlige om morgenen al den stund som Peste-
 leng regerer/ oc alligeuel der hoff bruge gode Christelige mid-
 deler/ som findis i denne lille Bog/ disligeste i en liden bog

som høylerd mand Docter Christiern Morsing oc saa professor
 i læge kaanst her i vniuersitetet/ lod vdgaa oc i andre saa-
 danne/ til en foruaring der imod/ da skal icke den som frycter
 Herren/ bliffue forskreckit/ eller forraffit naar der kommer
 nogen almindelig plaffue iblant Soldt/ Psal: cxii: Thi hans
 hierte troster sig da troelige paa Herren. Kære Borgemeistere
 Pouild Hanssen/ Oloff Iysen/ Mattis Clausen/ Peder Jensen/
 oc i Dannemend i Raadet esfterdi ath Docter Capitanius ||
 screff eder oc den Christen Almue til gode/ det hand screff/ vil
 ieg oc saa tencke eder dette mit Køye Arbeyde forhaabendis
 at i det icke forfmaa. Ser met eder Gud Almectigste
 befalendis/ Screffuit i Københaffn den Tisdag
 nest saare S: Michels dag/ Gudz
 Aar M. D. Liii.

* * *

En Mandelig Praeseruatiue oc foruaring

mod Pestelenge 15

* Gene. iii. Gud sagde til Quinden/ Jeg vil sticke dig
 meget kummer til etc. Ser skal mand mercke vdaß/ ath Syn-
 den er en Aarsage til alt det onde/ som wi lide/ oc at wi arme
 Adæ/ oc Eua Børn ere vnder giffne Straff oc Kaarff for vore
 Synders skyld. Ser tencke huer til ath bekende/ angre oc for-
 tryde sine Synder/ saa bliffuer straffen borte/ eller i det minste/
 formildet och forminstet || aff Gud/ naar Troen følger der
 esfter til vor Herre Ihesum Christum. 25

* Gene: vi. Det gantske Capitel om Syndfloden giffuer
 den samme aarsage til fende/ at Mennisckens ondskab vaar
 stor paa Jorden/ Och for mand vilde icke lade sig straffe aff
 Gud/ det er/ mand vilde icke rette oc bedre sig/ naar Gud
 begynte at straffe lod hand dem forderssuig oc sdeleggis ved
 Syndfloden/ oss til ith exempel.

* Gene: xviii. Denne Historie om Sodoma oc Gomorra/
 giffuer til fende ath der hielper ingen fremmet bøn mod Guds

straff/ vden de som syndet haffue/ rette och bedre sig/ Lest det samme hofß Ezechiel i det piii. Capittel. om de fire plager/ Dyr tid/ Diur/ Suerd oc Pestelenge/ Item om Noe Daniel/ oc Job/ it Merckeligt Capitel etc. Der faar er det io allermeest
5 behoff/ at huer retter sit Lessnit/ om hand vil vndgaa Guds straff. ||

11 50 * Epo: ij. Effterdi at Pestelenge er den femte Plage iblant de thi Egyptiske plager høre de Capitel oc saa hid oc ere werde at offuertende/ oc see sig i spegel vdi/ Naar Gud
10 straffer met Pestelenge.

* Epo: vii. Den Histori vdi dette Capitel om Mose hender/ at de bleffue suare oc Aaron oc Hur ophulde dem/ Paaminder off ath vi lige saa vdi Pestelenge skulle Zielp oc Holde huer andre til en idelig och waffladelig Bøn/ effter en Ret Pöniteng/
15 saa bliffuer det alt gaat/ Thi en Suar Pesteleng fordriffuis mer en sand Pöniteng oc mer en Christen Bøn.

* Leui: xxvi. Dette er it Merckeligt Capitel/ oc giffuer til fende/ at Pestelenge er icke en ringe/ men en stor Guds straff/ oc at Guds straff voper effter som Synden oc wlydelsen vop
20 hofß de forherdede. Thi straffen henger ved Synden/ som en lende henger || om halsen paa en hund/ Der faare huo der
21 57 gør sig aff met Synden/ hand bliffuer oc saa straffen quit.

* Nu: xi. Den siste sted i dette Capitel viser klarlige vdi/ at de som icke kunde lide dem flør/ de skulle lide dem suier oc
25 at liden lyst gør longfær flade/ Thi det løfne folk stæ der Vacteler nock at æde oc døde hen oc bleff iordet aff en gandske stor Plage/ der hofß de Løstegrassuer/ Der faare er det icke tid/ at lade sig løste oc tage formiget til sig aff Guds gaffuer/ men dele somt met sin fattige neste.

30 * Nu: xxi. Denne Histori om de Ormesting hører oc hid/ effterdi at de bleffue døde der aff/ saa mange som icke saae til den Kaaber Orm. Saa lader off see til Jesum Christum vdi denne Pestelenge at den tager icke Død paa off alle sammen/ ellers vil mange hus staa øde. ||

21 60 25 * Deut: xxviii/ Her staa Pestelenge/ iblant de rette forbandelser/ som Gud lader gaa offuer Mennisken for Synden.

Frøcte sig der faar Gud/ huo som icke vil være forbandet met
Pestilenge/ eller anden Guds straff.

* Deut: xxxii. Denne Mose Loffsang maa icke forglemmis/
Men idelige læsis oc offuertendcis met stor paaactelse/ det vil
visselige gøre gaat at etc. 5

* i. Samuelis v. et vii. Denne Histori om Herrens arck/
som bleff vndryct/ oc forført/ oc den straff der gick efter/ paa-
minder alle dem/ som hassue vndryct oc forført/ til fremmede
brug/ det som er giffuit oc sticket til Guds ords oc Guds rigis
tieniste oc ophold/ at de mue visselige vente sig Pestilenge oc 10
anden straff oc wlycke/ ieg vil inted tale om den emige straff/
om de icke lade vor Herre Christo beholde sit.

Derfaar er det tid paa/ at huer legger | fra sig igen/ oc saa 17
der som hand i den maade hassuer faat met wret.

☞ i. Samuelis xv. Her see sig offuerigheden i spegel/ Om 15
de lade noget bliffue igen oc tilbage/ som forhindrer Guds
salige Ords framgong/ oc holder folcket tilbage/ fra Troen
til Jesum Christum/ Thi det vil icke bliffue wstraffet.

* ii. Samuelis xxi. Efterdi at Dyr tid er Pestilengis
staaldbroder/ oc en aff de fire Guds besynderlige straff/ Eze- 20
chielis piii. da bør denne histori/ om den Dyretid som vaar i
Kong Daudz tid i try samfelde Nar/ vel at offuerneyes/ Thi
her paamindis alle de/ som anten met blodstyrning eller an-
den wret hassue offuerfaldet andre/ At de finde raad til ret-
ning oc bedring/ Paa det at alt Landet icke skal straffis met 25
Dyrtid/ Pestilenge och anden Plage for deris skyld. |

* ii Samuelis xxiii. Dette er det aller ypperste Capitel/ at 27
læse daglige vdi Pestilengis tid/ Om Kong Daudz synd/ oc
om den Suare tredagis Pestilenge offuer Soldket for samme
Synd/ en merckelige paamindelse/ til anger oc tuelse/ oc en 30
vidskab der hoff/ at grisene skulle tit vndgelde det/ som gamle
Suin bryde/ Der faar følge sig David efter/ huer som ved sig
skyldig oc rette och bedre sig/ paa det ath hand icke skal findis
at vere en Aarsage der til/ at det vnge soldk och de wskyldige
Børn skulle saa hen ryckis af Pestilenge 35

* i Reg: viii. Denne Kong Salomons Bøn hører aller-

mest hid at læse sitelig oc giffue grangiffuelige act paa/ vdi Pestelengis tid/ oc i andre saadanne tider/ at mand kommer til Kircken prediker/ senger Letanier oc affbeder Guds vrede/ Riiff oc straff.

5 * i Reg: xvii. Denne Histori om Eliæ beuarelse i den dyre
 10 tid vnder Kong || Achab/ giffuer til kende at it ret Gudfryctige
 Menniske bliffuer foruaret oc besørget aff Gud i Pestelenge/
 15 Senger/ dyrtid eller huad wlycke der fand tilstictis Mennisken
 aff Gud saa at om der end storte tusinde paa huer side vid
 hannem/ da bliffuer hand dog reddet oc foruaret. Psal xci.
 Der faar/ huo der er Viiff vere sig Gudfryctig da bliffuer hand
 fri/ naar Gud vil straffe sit Folk.

* i Regum xviii. Eliæ Bøn i dette Capitel/ som S. Jacob:
 scriffuer om/ i sit v Cap: troster alle Gudfryctige/ vdi nød oc
 15 fare/ at der som de bede sitelige/ da bliffue de bønherde/ oc
 andre nyde dem gaat ar.

* ii Regum vi. Denne Histori om dyrtid i Samaria vdi
 Elisei tid/ haffuer denne trost met sig/ at naar Buen er spent
 paa det strengiste/ da brøster hun snariste/ Det er/ naar Guds
 20 straff oc riiff er aller strengist til at forderffue/ da vil hand/
 før end mand seer sig om/ holde op oc aflade at straffue. ||
 25 besynderlige/ naar hand bliffuer bedet derom aff de Gudfryc-
 tige/ Effter mange mørcke dage kommer hand wforseendis met
 en klar dag oc it varmt Solffin/ saa fand det bliffue gaat igen.

* ii. Ke: xx. Kong Ezechia Siugdom der hand laa død-
 slug/ Oc Esaias lagde en Klase Sigen paa Bulden/ lærer ath
 bede oc græde faar Herren vdi døds nød/ oc at huert Men-
 niske er sticket sin døds tid faare/ Smilcken hand fand vel
 komme til forne/ oc forkaste sit liiff før tiden kommer/ men
 30 ingen fand den gaa foroffuer/ vden Guds besynderlig iertegen/
 som her met disse femten aar/ oc met Achas seyer werck/ El-
 lers faar huer at følge/ naar hans tid er kommen/ Thi da
 faar mand denne røst at høre/ som her staar/ Besfikke dit
 huff/ thi du skalt dø oc icke leffue/ da vil Gud sige/ som der
 35 staar i Psalmebogen. Kommer igen i Menniskens Børn
 Psal. xc. End er her hoff at begræde huor snarlige mand hoff

moder sig oc falder || i Synd igen/ naar Gud tager straffen 25 1r
bort/ at huer vilde sig betencke her vdi. etc.

* ii. Ke. xxi. Kong Manasse synd oc ondskab/ ii. Par: xxxiii.
Oc der hoff hans omuendelse igen/ skal vere ith exempel oc
spiegel bog saar alle wguedelige/ oc besynderlige saar hine blod- 5
hunde/ blodgivrige oc heffngirige dieffls trelle/ som forfølge
Guds ord/ oc alle dem det predicke oc tro der paa/ at de skulle
rette oc bedre sig/ paa det at Byer/ Steder/ Land oc Rige
skulle icke straffis met Pesteleng/ Suerd/ Sungen oc dyrtid/
saar deris skyld. 10

* Nehemie v. Dette er it saare hart Capitel/ oc paaminder
alle Hager Karle oc Hager Quinder/ alle Kornpuget/ at de
skulle giffue til bage igen det som de saa wrettelige oc wrelige
ere atkomne. Item her paamindis alle onde Fogeder och
Voldsmend/ som fare Tyranniske aff sted/ met Sold/ som de 15
saa maect offuer/ at de skulle || facte sig vdi deres Fogedi/ oc
handle effter Low oc ret/ oc icke effter deris heffngirige oc 25 1v
Tyranniske sierte. Huer tencke til at vende sig om oc bliffue
en from Nehemias/ ellers maa Landet vngelde deris wguede-
lig plaggen oc skatten met Pesteleng/ hunger oc dyrtid etc. 20

* Nehemie ix. Bekende dine Synder i dette offuer maade
merckelige Capitel/ Oc bekende der hoff Guds retferdighed/
at hand gør ret/ naar hand fører sin straff offuer off/ oc at
wi haffue det vel fortient. Giff oc saa act paa i dette Capitel/
Suor storlige Penitencis predicken/ Letani Bon oc inderlig 25
begering til Gud bør at gaa for sig vdi huad somhelst nød oc
straff der er paa ferde.

* Den gantske S. Jobs bog er verd at løbe tit igennem/
vdi saadan farlig tid/ Thi hand bleff slagen met Bulder oc
soer paa hans gantske Legeme indtil Døden/ || før end det 30 22r
vende til bage igen/ Suorfaar her findis oc saa i denne Bog
en merckelig amindelse/ om Menniskens leffnits elendighed oc
forthved/ och om de dage/ som Jacob Patriard omtaler/ Gene
plvii. Der som hand saa siger til Kong Pharao/ Min elen-
digheds tid er hundrede oc tredue Aar/ Kinge oc ond er min 25
liffs tid.

- * Vdi Davids Psalme Bog/ findes disse Psalmer/ som her
 effter ere opteguede/ de merckeligste/ ath læse och betencke vdi
 Pestelengis tid til gaffns och til Guds øre.
- * Den vi Psalme/ Ah Herre straffe mig icke i din vrede etc.
- 5 * En mechtig Psalme/ Imod forferdelse oc befengelse vdi
 Pestelengis tid.
- * Den xiii Psalme/ Herre Hvor lenge vilt du saa aldelis
 forglemme mig etc. ||
- 8 20 * Den xxii. Psalme/ Her fand mand see oc betencke huad
 10 faarff oc straff Gud Hader lagde paa vor Herre Christo selff
 for vore Synders Skyld/ oc det fand giffue en god taalmodig-
 hed i Aarffit. Denne Psalme begyndis saa/ Eli Eli/ Det er/
 min Gud min Gud etc.
- * Den xxx Psalme/ Herre Jeg priser dig etc. En tacke Psal-
 15 me/ effter at ic Menniske er kommen offuer met Pestelenge/
 oc faar bedre igen. Gud vil at wi skulle bede oc tacke hannem.
- * Den xxxi Psalme/ Herre Jeg Tror paa dig etc.
- * Den xxxii. Psalme/ Salig er den som offuertredelser ere
 forladne etc.
- 20 * Den xxxviii. Psalme/ Herre straff mig icke i din vrede etc.
- * Den xlii. Psalme/ Lige som Hiorten striger effter ferskt
 Vand etc.
- 23 27 * Den xlv. Gud er vor tillid oc || Strycke/ en Hielp i stor
 nød/ som haffuer rammet paa oss etc.
- 25 * Den lxi Psalme/ Min Siæl er stille til Gud/ som mig
 hielper etc.
- * Den lxxvii Psalme/ Jeg rober til Gud met min røst etc.
- Den lxxviii Psalme/ Herre Gud min Salighed/ ieg rober
 dag oc nat faar dig etc.
- 30 * Den xc Psalme/ Herre Gud/ du est vor tilfluct/ Stedze
 oc altid etc. En ret Psalme til Pestelengis tid/ om Synden/
 om Guds vrede/ om døden/ oc om Menniskens leffnits vvel-
 hed oc forthed her paa Jorden.
- * Den xcii/ Den som sidet vnder den Høystis beskermelse
 35 etc. Denne er den rette Hoffuit Psalme/ at bede morgen oc
 afften mod Pestelenge/ oc befale sig Gud/ oc henge ved hans

ord/ ffyt och beffermelse/ met en sterck Tro/ mit iblant nogle
tusfnde/ som falde oc Dø der hen faar hans øyen trint om-
fring hannem/ da veed Gud raad || til/ at befri hannem/ at 233
hand bliffue ved liffuit etc. Det er den Vandelige Lægedom
her talis om/ den er først faar alting behoff/ Oc saa den le- 5
genlige lægedom der nest.

* Den Cii Psalme/ Herre hør min Bøn/ oc lad mit rob
komme til dig etc.

* Den Ciii Psalme/ Tacker Herren/ thi hand er god etc.
En merckelig Psalme/ Om de fem almindelige Plager/ som 10
ere vdlendighed/ Sengsel/ Siugdom/ Saffnød/ Sattigdom oc
Offueruold/ oc huorlunde mand skal affbede dem.

* Den Ciiii Psalme/ Salig er den som frycter Herren etc.

* Den Cvii Psalme/ Det er mig kært at Herren hører min
røst/ oc min formanelse etc. 15

* Den Cxviii Psalme/ Loffuer Herren/ thi hand er venlig
etc. Den skøne Constemini kaldis denne Psalme af den Guds
Mand Luthero/ met salig ihukommelse. ||

* Den Cxxi Psalme/ Jeg opløfter mine øyen til Biergene. 24

* Den Cxxii Psalme/ Herre du randsager mig oc kender 20
mig etc. En offuermaade trostelig Psalme/ At forlade sig al-
delis til Gud met/ Oc at mand kand ingensted hentsy faar
hannem/ Der faare giffue sig huer inderlige ind til hannem/
som it Barn løber ind i sin Saders Skød naar hand haffuer
Klisset i haanden etc. 25

* Den Cxxiii Psalme/ Jeg rober til Herren met min røst etc.

* Den Cxxiiii Psalme/ Herre hør min Bøn etc.

* Alle disse optegnede Psalmer ere io euige oc altid behoff
at opleffis faar Herren/ Dog bequemme de sig aller mest i Pe-
stelentis tid/ Oc ere den rette aandelige Præseruatiue oc for- 30
uaring der imod.

Det maa bliffue her hoff paa denne tid/ Thi det vil ellers
bliffue forlange/ huer kand fremdelis i Biblen for sig opsøge
det som tiener her til den aandelige Lægedom for Pestelente. ||

340 Nu følger her efter den legemlig lægedom/ at huer Mand
lære och bruge den oc saa ret/ paa det ingen skal frimodelige
friste Gud/ oc sla sig self ihjel/ mod det femte Bud/ mer sin
forsømmelse/ oc uskedsomhed/ Ja mer sin hoffmod/ fortreb
5 oc haardnackethed mod Gud/ som hine onde Børn/ biude
deris Forældre tradz/ eller hine onde Quinder deris Mend/
och bede dem ekon sla io mere oc mere i den oc den
mands naffn/ ind til de ere Enugflagne/
dem skeer io ret etc.

En Præseruatiue och foruarung mod

Pesteleng. scressnit aff Doctore Petro Capitano
til Københaffns Borgere/ Anno
M. D. Liii.

Sørst for dem som icke ere befengde ⁵ med Pesteleng.

Der er inted nytteligere nu i denne høst for unge
Menniske som vore til vdi deris alder/ der som de
haffue store Aarer oc megit blod/ end ath de lade
deris Aare sla paa den høyre Arm/ enten Median/ eller den ¹⁰
Aare som de kalde Sepaticam.

* Sem dage eller sep effter at Aaren er laden kunde de lade
deris Mad vare borte/ om afftenen/ oc bruge til Purgatz
femten Pesteleng piller/ aff det store slag/ som ieg || haffuer ²⁵
ladit berede dem i Apotecken/ och ere til købs for ii danske ¹⁵
skellinge (Thi ieg lod ordinere oc berede i Apotecken Pestelents
Piller store oc smaa) och skal hand sende dem ned med Vin
eller øl/ och hand skal icke giffue sig vdi veyret om anden dagen.
Men de som icke kunde bruge Aareladende/ vere sig for de
haffue icke megit Blod/ eller for at de frycte sig/ eller och ere ²⁰
gamle/ de kunde bruge tho gange forscressne Piller/ saa at
der gaar fire dage emellen.

* Naar de haffue tagit purgatzen/ skal der tagis vel vare
paa/ for alle ting/ oc aff alle/ oc huer serlestis/ ath der icke
findis skarn oc stand paa Gaderne eller i huset. Stuer eller ²⁵
Kammer som ere Skorstene vdi/ skulle altid holdis rene mer
en skorstens Ild oc ath luften fand Purgeris med Røg aff
Enebær/ eller Enebærtra/ eller vdaff Puluer/ som ieg haffuer
ladet berede i Apotecken/ eller aff suorte Liuss/ som de kalde i
Apotecken || Ozoleta. ³⁰ ^{36r}

* Til deris Mad oc søde skulle de vare dem for alt det som
icke vel lueter/ och for Fruct/ Men affhold oc edruskab/ det

er/ ath holde sig sparsommelige i Mad och dricke/ er den bæste
Lægedom.

* De som ere formuendis/ oc kunde købe/ de kunde tage
til dem huer anden dag Saa megit Seneyste Triagels/ som
5 en Haselnød er stoer/ eller den Præseruatiue som ieg hæffuer
ladit berede i Apotecken/ och det annamme met tho skeber fulde
Vinædicke Om anden dagen kand hand tage it stycke Angelica
Roed oc nogit Smør oc brød om Morgen en fastende/ eller
oc de kunde alle tage til sig denne efterfølgendis Lægedom
10 oc præseruatiue/ som er vel brugt/ oc forsøgt/ oc findis at
være den allernytteligste oc beste/ De kunde tage fastende til
dem/ thu figen tho Valnødkerner och tiue Blad aff almin-
delige Ruder met saare lider || Salt/ disse ting skulle sammen
25 mengis och stødts/ oc fastende annammes oc nedstundts huer
anden dag. Neppelige finder mand en bedre lægedom end
denne er. Oc kunde de annamme tre eller fire gange om vgen/
naar de gaa til seng om aftenen/ en halffue drachman (det
er en halffue quintin) aff de smaa Pestelents piller/ icke til pur-
gag/ Men til en præseruatiue oc foruaring mod pestelents.

20 * Eller oc de kunde tage Sedeser och Angelica/ en halffue
quintin aff huert/ och otte Rudeblader met Smør oc brød/
at bruge før end de gaa nogen sted vd.

* Oc naar de nødis til at gaa vd/ efter at de hæffue tagit
til sig nogen Præseruatiue oc foruaring/ Da kunde de beholde
25 it stycke Angelica eller Sedeser i munden/ oc de kunde hæffue
enten it stycke Suamp eller en Rudequost dyppet oc vædit i
Vinædicke. De som formuendis ere/ kunde bruge det Æble som
30 kaldis Ambre som ieg hæffuer || ladet berede i Apotecken.

En Lægedom til dem som ere befengde met pestelentz.

30 **D**En som er befengd (uden det er it Barn/ eller en
siuglig quinde/ eller en gammel vbleffuit person)
Da skal hand strax om hand er ingensted hoffuen/
lade sla Aaren haff Anckelen paa den høyre foed/ eller nogen

ite paa foden/ som er nær ved den der er hofſ ankelen/ oc
 and ſkal lade blodet vel løbe/ oc det med det allerførſte ſom
 and fornemmer ſig at være befengd.

* Men der ſom hand bliſſuer hofſuen med det førſte/ oc
 amme hæffuelſe giſſuer ſig tilkende hofſ ørne/ eller i halſen/ 5
 eller vnder Armhulen/ da ſkal hand lade ſla paa Armen ſin
 Median eller hofſnit aaren/ thi det er beſt. Men der ſom
 heffuelſen giſſuer || ſig tilkende vdi Køren eller nogenſted der 37
 hofſ/ da ſkal hand lade ſla Aaren paa ſin Goed/ eller hofſ
 Ankelen/ Men her ſkal mand giſſue vel act paa/ at der ſom 10
 heffuelſen ſtaar i den høyre ſide/ da ſkal Aaren ſlaes paa den
 høyre Arm eller Goed. Men der ſom heffuelſen ſtaar i den
 venſtre ſide/ da ſkal Aaren ladis paa den venſtre Arm eller
 foed/ Men er heffuelſen paa bode ſider da ſkal Aaren ſlaes
 paa baade ſider/ dog ſaa at mand lader blodet maadelige løbe/ 15
 Thi altid ſkal mand ladis paa den ſamme ſide ſom heffuelſen
 ſtaar/ oc icke offuer paa den anden ſide.

* Strax eſfter at Aaren er ſlagen/ kand den ſuge bruge en
 driç/ aff den lægedriç/ ſom ieg hæffuer ladet berede i Apo-
 tekken oc ſaar en føye ting. Oc ſkal ſamme driç ſaa beredis/ 20
 ſom her eſterfølger. Tag it quintin Seneſiſke Triagels/ en
 en halff quintin Boli Armeni/ en quintin puluer aff Peſteleng
 Piller/ Meng den til ſammen med || thu lod aquæ Scabioſæ 38
 eller Endiuia/ Met itz lod Vinædicke/ ſaa at der bliſſuer en
 lundret driç vdaſſ/ der ſom mand kand den beholde otte eller 25
 thi timer hofſ ſig/ at hand icke giſſuer den op igen/ da kommer
 hand vel til ſig igen med Gudz naades hielp. Men det er
 bedre at ſamme driç beredis i Apoteken.

* Den ſom er ſaa befengd/ oc hæffuer tagit ſamme driç til
 ſig/ hand kand tage vnder tiden tolf Peſteleng piller aff de 30
 ſmaa oc ſenck dem med aqua Scabioſa/ eller med Vin. Vnder
 tiden kand hand tage it ſtyck Angelica Koed eller Scabioſæ/
 oc det kand icke ſkade/ om hand andendagen igen tager end en
 tid ſamme lægedriç til ſig/ Thi det kand ingen ſkade gøre
 hannem/ icke fanger hand heller ont der aff. 35

Paa den Peſteleng Byld eller heffuelſe/ kand hand med det

første legge dette plaster paa/ som saa skal tilgøris. Mand skal
 tage lilie røder/ fede figener/ Suideløg/ thu lod aff huert oc it
 2 90 lod Sørefrø/ Dette skal || saare vel stødis tilsammel i en Mortere/
 oc mengis tilhobe met halffandet lod gammel Surdey/ som er
 5 bitter/ oc giff saa megit Olie aff Lilier der til met/ som nock
 kand være til at menge det tilsammel met/ saa ath det bliffuer
 tyct oc sit nock/ at det kand henge vel tilsammel/ oc leggis se-
 den paa heffuelsen indtil saa lunge Bulden mones och bryster
 vd/ siden kand mand læge den som andre bulder oc heffuelse.
 10 * Kand oc saa dette forscreffne plaster leggis vdi Køren eller
 huor som vercken staar/ och mand venter at der skal komme
 nogen heffuelse/ paa det at Materien kand dragis fra Stertet.
 * Jeg haaffuer oc saa screffuit her foruden nogen anden
 lægedom til Apoteken/ oc huorlunde mand skal bruge det ret/
 15 Det kand mand oc saa købe der/ for en ringe pendinge. Thi
 alle mand haaffuer icke den Materi/ icke vide de heller ath gøre
 den til. Dette scriffuer ieg gierne her hoss/ paa det ingen ||
 c 17 skal tencke/ ath ieg gør dette mere der faar at ieg vil gøre
 Apotekerren rig end at hielpe den fattige sorgfuld Menighed
 20 der met/ som plagis met pesteleng. Thi huor met/ oc i huad
 maade ieg kand tiene Københaffns Raad oc Almue/ ia oc saa
 dette hele Rige/ da skulle de finde mig altid villig oc redebon.
 Dette beder ieg eder om/ som haaffue Selsorrig i Københaffn/
 at i vdsætte det paa danske/ oc nu paa Søndag nest Kommendis
 25 i alle Kircker lade det obenbarlige tillende giffuis aff Predicke-
 stolen/ oc raader dem som ere befengde met Pesteleng/ at de
 gøre sig sterke oc æde vel/ Oc icke holde dem vdaß Mad/ Thi
 som Galenus scriffuer/ Da vndkomme de snariste/ som for-
 maste sig selfue oc nøde sig til at faa Mad. Her met eder
 30 Gud almectigste befalendis/ vdi vor Herre Jesu Christo/ som
 for sin store miskunhed vilde naadelige affuende sin vrede/
 som er optend mod oss oc vel forskyld aff oss/ al miskundelig-
 hedsens Fader høre naadelige vor bøn for den samme sin søns
 Jesu Christi skyld. Amen Amen/ Screffuit paa Halsniss On-
 35 dagen effter Samaritanum Har etc. M. D. Liii.

Petrus Capitanius..!!

Det bør nu huer from Christen at skaappe onde c 10
 munde til paa løst och wfornumstigt Sold/ oc
 hielp til at afflegge onde Seder/ som mand maa
 høre disnerre/ naar Gud straffer sit Soldis Synder met Pe-
 stelenge/ huor aff Gud fortønis end ydermere/ oc legger riiser 5
 dis tettere til/ oc lader icke saa snart wdaff at straffe/ som hand
 end ellers gjorde/ der som Sold hulpe icke self til met/ Sanct:
 Pouel taler i Cor: xv. Om saadanne oc siger deris ord Lader
 oss æde oc dricke thi vdi morgen ere wi døde/ Lader eder icke
 forføre/ siger hand Ond snack forderffuer gode seder/ Vaager 10
 rettelige op/ oc synder icke/ Thi nogle vide inted aff Gud/
 Dette siger ieg eder til skendzel/ siger S: Pouil/ saa saa wi lige
 saa ath lade den løse Hob saa deris onde snack ath høre/ oc
 beuise der met at de vide icke megit aff Gud. ||

* For det første/ findis der mange som ringe acte Peste- 15 c 20
 lenge/ vdi deris hjerter/ alligenel ath det er en stor och grum
 Guds straff oc vrede de haffue saadanne løse och forfengelige
 ord der om som her efterfølger.

* Pestelenge er ekon en børnedød/ Jeg døer icke i børne død.

* Det er ekon glæde met børn/ at de dø hen/ de fare vel/ 20
 her fødus flere til igen/ Her Christnis oc Døbis saa mange
 huer Søndag i alle Sognekircker.

Der skulle io nogle dø/ Verden er fuld met folk.

Lad gaa/ døer ieg i aar/ saa døer ieg icke at aare/ Der døer 25
 ingen vden de ere feye.

* At Gud tager børn oc fattigfolk aff Verden/ der gør
 hand vel vdi/ Der er alt formange til aff dem.

* Item Det vaar en almisse død naar mand hør en fattig
 vere død.

Item lad dø/ saa saa wi god tid her ere for mange folk 30
 til. ||

Item/ Waar som it Barn døer/ sig de/ ieg vil giffue ith 35
 ander for stælen.

Ja/ somme tørre bande deris børn met Helseet oc Peste-
 lenge/ i halff oc liff etc. 35

* Item/ Saa dristige ere mange at der graffuis aldrige en graff/ at de gaa ey til oc Foge ned i huer Graff/ oc staa oc henge offuer dem/ som graffue.

* Disligest naar mand haffuer lagt Liger ned/ da staar det
5 alt fult met Gold oc Foger ned paa Liger.

* Ja de lede oc høre deris børn ind til dem som ere befengde/ paa det/ at de kunde oc saa faa deris deel.

* De findis end oc saa/ som bande alle dem/ som vnddrage sig fra Pestelenge/ Oc rose der aff/ at de taare bliffue til stede/
10 oc mene at de ville der faare dø som Christne mend/ oc fordomme der offuer alle dem som icke ere til stede/ i Pestelengis tid/ ath følge effter huert lig etc.

* Mange andre løse nodet oc facter i || ord oc gerning/ som er dog alt sammen sagt oc giort/ vnder det tæcke/ som
15 Dieffuelen holder for deris syen/ at de skulle icke kunde see/ huad Pestelentyge er for en ting/ at de skulle icke komme til en ret aluorlig Peniteng etc. At der skulde vere it riss oc straff aff Gud offuer oss/ for vore Synder/ det kunde de icke tencke/ ellers vaare de icke saadanne huercken i ord eller Gerning/ som
20 de etc.

* Det vaare vel behoff at suare serdelis til huer deris ord/ spaat oc vidunder/ som de gøre aff Pestelenge/ Ja aff Gud self/ men for det vil bliffue forlangt/ vil ieg kortelige/ staappe
25 Munden til paa dem med visse och klare nasskundige steder aff den hellige Scrifft/ at huer aff dem maatte skamme sig oc faa sig andre tancker om Pestelenge/ end de giffue til kende met deris forfengelig mundhoff etc.

* Exo. v. Lad oss vandre tre dagis reyse hen i ørden/ oc
30 gøre Herren vor Gud || offer/ at der skal icke komme Pestelenge eller Suerd offuer oss/ Merck ath de ville Offre oc bede mod Pestelenge/ som vore forfengelige ere glade ved.

* Exo. ix. Lad mit Gold fare/ oc tiene mig/ men necer du det/ oc lader dem icke fare/ See da skal Herrens haand
35 komme offuer dit sæ paa Marken/ offuer Heste/ offuer Asne/ offuer Kamel/ offuer øyen/ offuer Saar met en gantske suar Pestelenge/ Hør her at Pesteleng er Herrens haand aff vrede

for Synden/ oc at det er den femte ægyptiske plage offuer
 Soldt oc svæ etc. Sui ere icke de forfængelige soldt oc saa glade
 vdi Svæ død oc faare død/ som de ere vdi Børnedød. Ere de
 oc saa glade/ at den Fromme Raadmand Her i Københaffin
 Franz Ibsen/ och hans Kære hustru Anne Ambrosius salige 5
 met Gud/ døde i disse dage/ De ere velsarne/ men wi siede efter
 i Sorrigen naar wi miste saadanne der Fende Gud. Ere de
 glade aff det spectacel/ de saae i gaar/ fire paa en Ligbar/ Oc
 septen i den ny Kæregaard foruden de andre som || bleffue 10
 begraffne i Byen i gaar/ ved tredue personer oc flere som
 vaar den Mondag nest saar S: Michaels dag etc. De skulle
 end alligenel selfue begynde/ at blegne om kindene/ oc for-
 nemme at det er Guds vredis regen oc tilladelse/ at Dieffuelen
 saa regerer oc slar folck ihiel Vilde de icke frycte for Gud da
 maatte de io vere vedde saar Dieffuelen/ det er hand der gør 15
 Gerningen/ Thi hand er Guds bødel til at vdrerte saadant etc.

Leut: p̄vi. Der som i end forsammele eder i eders Stæder/
 da vil ieg alligeuel sende pestelengz iblant eder. etc. See her/
 om det Barneleg/ met Pestelengz/ effterdi at den staar iblant
 de rette Guds vredis besøgelse/ och hand truer sit Soldt der 20
 met. Svad gøre vore Guds vredis foractere andet ach de
 tradze Gud vnder øyen och tencke och siige/ Lad ekon Peste-
 lengz komme/ wi ville tage mod hende/ wi ville da see løst
 paa vore Børn/ wi ville staa och henge offuer alle Graffue/
 ere wi Seye/ saa ds wi met/ || ere wi icke/ saa kand Pestelengz 25
 inted gøre oss/ Den frimodighed pleger mand aff gammel tid/
 at spaatte met dette Ordspraack/ Leb ich saa pip ich/ leb ich
 nicht/ saa pip ich nicht/ Det er icke rettelige at foracte døden
 som gode Christne vide at foracte den/ naar det skal gielde
 for aluore. 30

* Nume: p̄iiii. Svor lenge skal dette Soldt forhaane mig?
 Jeg vil sla dem met Pestelengz oc legge dem øde etc. Sør her/
 At sla met Pestelengz/ det er at legge soldt øde/ Som oc mange
 huff bliffue øde i Pestelengz plaffue/ Glæder eder nu der ved/
 som hine skalcke der gledes icke tidere end de see huff brende/ 35
 oc Børn falde i Ilden.

* Dent: xxviii. Herren skal lade Pestelenge komme paa dig/
 ind til at hand ødelegger dig etc. Ser høre i det samme/ oc
 at Pestelenge er iblant de rette forbandelser for Synden/ Suo
 der er glad ved Guds forbandelse/ bliffue sig vnder Guds
 5 forbandelse/ eller vende sig om och sørrige met dem ¶ som
 sørrige oc græde met dem som græde Rom: xii./ de ere fult i
 dag inden Københaffns porte. Staa paa oc saa mundene til paa
 de Ordgydere/ met det fiortende Capitel det xxi/ det xxix. och
 xxxviii. vdi Jeremiae bog/ Disligeste Det vi. vii. xiiii. xxviii
 10 xxxviii. Capitele vdi Ezechielis bog/ Saa kand det vere nock/
 om de Ville rette sig der effter i ord oc Gerning/ ville de icke/
 saa hielper der icke mange fæder til at opregne faar dem/ aff
 den Hellige scriftt. De bliffue alligeuel de samme som de ere/
 som du maat see/ paa Sisse Monsis/ paa hendis søster Ba-
 15 rene Rasmusis/ oc paa andre deris anhengere/ som inted skøde
 effter Gudz ord/ oc er ynckeligt at høre om dem/ Gud om-
 uende dem/ at de io høre Hans Ord/ oc icke saa foracte det.
 Amen.

* Disse andre Pestelenges foractere de vide icke ath Satan
 20 som visiterer Gudz børn/ faar først tilladelse aff Gud/ at sla
 50 Sæ oc Saar ihiel/ oc at sla Børn ihiel ¶ før end hand faar
 loff ath tage fat paa de gamle/ som det gick met S: Job/ Oc
 ath Gud bruger den samme kaanst met sine/ som hine løue
 Temmere bruge met Leuierne de hustruge en liden Hund eller
 25 hualp/ faar Lønens øyen/ der aff bliffuer hun saa forferdet
 oc redt/ at hun staa oc beffuer oc skeluer/ oc frycter at hun
 skal saa met/ Saa slar Gud vore Børn faar vaare øyen/ ath
 wi gamle Leuer oc bryde basset/ hyglere/ Trolldolk/ Nager-
 30 folk/ Kornpuger/ Voldymend/ Horfolk/ Berige oc Hoffmo-
 dige stympere Gudz ords forfølgere oc foractere eller huad
 wogudelighed wi haffue faar hender/ skulle forfrectis der aff
 och rette oss/ ath Bermen aff Pestelenge/ Suerdet/ Hunger
 och Dyrtdid skal icke øses paa oss/ naar vaare wskyldige Børn
 35 60 85 ere tagne aff dage faar vor skyld. Seer mand icke at Scho-
 lerne leggis øde/ i de Stæder som ¶ Pestelenge regerer/ Seer
 mand icke at Planterne opryctis met Roden/ Suor skal mand

faa dem som vdi Framtiden skulle hielpe till ath lære vdi Religion/ Ath regere vdi Landz regementit/ och Affle Børn vdi
 Husfoldinger/ Ville de haffue Børn strax Døde igen/ som de
 ere fødte/ Huor til fødte de da til denne Verden etc. Hui dø
 de icke da i Moderens Liff etc. Och Moderen met dem/ at
 de Stympere kunde ocfaa der ath lee oc glæde dem/ Skamme
 skamme/ Huor rette sig/ oc kende Gudz vræde och befende/
 Det duer inted ath de ville sig/ ath de bruge saadanne ord
 ath trøste dem met/ som ere forspente i Pestelenge/ lige som
 det skulde ekkon vere en slumpelycke/ Ney/ Min Ven/ Der
 maa anden trøst till/ End saadanne forfengelige || oc løgn-
 actige ord/ Oc end maa der ocfaa it andet Regemente til i de
 Steder som Pestelenge regerer/ at Soldt icke saa skal raade sig
 selff/ som de see oc forfare anderstedes/ som vancke vide om i
 Verden etc. 15

* Her maatte du sig/ huad trøst skal der da til dem/ som
 ere befengde och deris Salsffpetter er vdslagne/ naar Legemlig
 lægedom icke kand hielpe dem lenger etc. Der suarer ieg saa
 til/ Lær gode Steder aff den Hellige scrifte/ om vor Opstæn-
 delse/ oc at døden er en søffn/ oc en gang til det euige liff
 Oc holt dem det faare/ Der kant du rettelige trøste dem met/
 som haffue Troen til Jesum Christum.

* Jeg vil sette her en sted eller tho/ søg selff flere saadanne
 op/ at du kant faa it rigt liggendefæ der aff/ at spise vd/ til
 dem/ som det vil io vere met/ oc som Gud vil io haffue bort-
 kaldede til det euige liff. 25

* Ioan. xi. Jeg er Opstændelsen/ siger Christus/ oc Liff-
 nit/ Huo der tror paa || Mig/ Hand skal leffue/ alligeuel ath
 hand døer/ oc huo som leffuer oc tror paa Mig/ hand skal
 aldri dø. 30

* Ioan: viii. Sandelige Sandelige siger ieg eder/ der som
 nogen holder mit ord hand skal icke see døden euindelige:

* Ioan: v Sandelige sandelige siger ieg eder/ Huo som
 hører mit Ord/ oc tror Den/ som mig vdsende/ hand haffuer
 det euige liff oc kommer icke til Dømmen/ men hand er trengd
 igennem fra Døden oc til Liffuit. 35

* Matth: 7. Køber mand icke tho Spurrer for en Pending/
Alligenel falder der ingen aff dem/ paa Jorden/ vden eders
Sader/ Nu ere oc alle eders Hoffuet haar talde/ Frøcter eder
der faar icke/ I ere bedre end mange Spurrer.

5 * Psal cxxxij. Huort skal ieg gaa hen for din Aand? Oc
huort skal ieg fly bort for dit Ansigt? Har ieg til Himmelen/
da est du der/ Gør ieg min Seng i Høffuede/ See/ da est du
70 der/ Tager ieg || Morgenstjernens vinge/ oc bliffuer hoss det
yderste Haff. Saa skalde dog din haand føre mig der/ oc din
10 Søyre Haand holde mig/ Siger ieg/ Mørcket maa skule mig/
Saa skal oc Natten vere Luff omkring mig etc.

Rom: viii. Huo vil skille oss fra Guds Kærlighed? Drøff-
uelse eller angst/ eller forfølgelse/ eller Hunger/ eller nøgen-
hed/ eller farlighed/ eller Suerd? Lige som scressuit staar/
15 For din Skyld dræbes wi den gantste dag/ wi ere regne-
de som slacte Saar/ men i alt dette vinde wi langt offuer for
hans Skyld/ som oss elste. Thi ieg er viss paa/ at huercken død
eller liff/ Suercken Engel eller Forstedøme/ icke heller Mact/
Suercken det neruerendis eller tilkomendis/ Suercken Søyt
20 eller dybt oc ey noget andet Creature kand skille oss fra Guds
Kierlighed/ som er i Christo Jesu vor Herre.

Lsa: lvi. Men den retuise omkommer/ och der er ingen/
15 som legger det paa hierte/ oc Hellige || Gode bliffue bort tagne/
oc ingen giffuer act der paa/ thi de retuise bliffue bort tagne/
25 fra den wlycke/ oc de som haffue vandret rettelige for sig/
komme til Sted/ oc huilis i deris Herbere.

i Cor: 7. Men Gud er trofast/ som lader icke friste eder/
offuer eders formue/ men hand gør saadan ende paa fristelsen/
at i der kunde taale.

30 Joan: piii. Jeg vil icke forlade eder Saderløse/ ieg kommer
til eder.

Met disse oc andre Steder som ieg vil met det første lade
vdegaa paa prenten met deris vdydelse til ydermere trøst for
de sluge/ kand mand holde dem faare/ naar alle ting glippe/
35 at de gribe fat paa Troen och paa disse trøstelige ord ved
Troen/ saa fare de der hen i fred/ til det ewige Liff/ Gud

giffue oss alle sammen en salig ende/ och en gladelig opstandelse Amen.

Saa haaffuer mand her Mandelig oc Legemlig Præseruation/ oc lægedom baade for dem/ som ere oc som icke ere befengde med Pestelenge/ Gud giffue huert Menniske vilie oc forstand til at bruge dem ret til gaffns oc til Guds ære Amen.

Prentet i Københaffn.

TEXTRETTELSER.

S. 340 L. 24.	<i>xvi</i>	Orig. <i>xvii</i>
S. 342 L. 7.	<i>ix</i>	— <i>vii</i>
S. 342 L. 21.	<i>en</i>	— <i>end</i>
S. 343 L. 19.	<i>xxi</i>	— <i>xxii</i>
S. 344 L. 17.	<i>Regum</i>	— <i>Samuelis</i>
S. 344 L. 36.	<i>huor</i>	— <i>uor</i>
S. 345 L. 3.	<i>ii. Par:</i>	— <i>i. Par:</i>
S. 345 L. 34.	<i>xlvi</i>	— <i>xlvi</i>
S. 346 L. 23.	<i>oc</i>	— <i>ac</i>
S. 350 L. 18.	<i>quintin)</i>	— <i>quintin</i>
S. 352 L. 22.	<i>altid</i>	— <i>altig</i>
S. 353 L. 24.	<i>icke</i>	— <i>ic-</i>
S. 355 L. 9.	<i>sexten</i>	— <i>seyten</i>
S. 355 L. 24.	<i>Graffue/</i>	— <i>Graffue</i>
S. 356 L. 20.	<i>Gudz børn/</i>	— <i>/ Gudz børn</i>
S. 358 L. 5, 6, 12, 14.	?	— <i>etc.</i>
S. 359 L. 6.	<i>bruge</i>	— <i>bru!</i>

*****

NOTER.

S. 339 L. 5. „*Gaat er icke for meget*“ skal aabenbart betyde „det bedste er ikke for godt“; men Konstruktionen er paafaldende.

S. 339 L. 7. *andre smaa Bøger*, se Indledningen foran S. 325 Fodn. 1--2.

S. 339 L. 13. *Ild*; sml. med dette Udtryk Luthers „was ist die Pestilenz anders, denn ein Feuer“ etc. Erlangen-Udg. 22, 333.

S. 339 L. 18. En Dødeliste fra 19. Nov.—9. Dec. 1553 er meddelt i Kbh. Dipl. I, 424; sml. Mansa, Danmarks Folkesygdomme, S. 157.

S. 339 L. 28. *en stor oc mærkelig Bog*, se Indl. foran S. 326.

S. 340 L. 7. *de femten Nødhielper*; se Ellen Jørgensen, Helgendyrkelsen i Danmark S. 117 f. og Reallex. f. prot. Theol. XIV, 217 f.

S. 340 L. 31. *som Kong Assa gjorde vdi Podal*, „som Kong Assa gjorde i sin Podagra“ 2. Krøn. 16. 12.

S. 341 L. 6—7. *Poul Hansen*, Borgmester i Kbh. 1536—58. *Oluf Ibsen (Jacobsen)*, Borgmester i Kbh. 1540—57. *Mattis Clausen*, Borgmester i Kbh. 1547—53 (?). *Peder Jensen*, Borgmester i Kbh. 1548—57. Se Oluf Nielsen: Københavns Historie, III, 166, 172, 174.

- S. 341 L. 11. *Tisdag nest faare S: Michelsdag M. D. Liii, d. e.*
d. 26. Sept. 1553.
- S. 347 L. 17. Luther, Das schöne Confitemini, 1530 (Erlangen-
Udg. 41, 1 ff.).
- S. 348 L. 7. *den oc den mands naffn = en vis Mands Navn*
[=: Fandens].
- S. 350 L. 4. *Feneyske Triagels = Fenediske Triagels* S. 351
L. 21, „theriacum fra Venedig“, se Grimms Wörterbuch II, 1373:
Dreiaher. Iøvrigt kan jævnføres følgende Sted hos Chr. Terkel-
sen Morsing (Bl. B 2*, Udg. 1552): „Item skal man vide ath ingen
ting er bedre for Pestelentze en Bolus Armenus och Terra-
sygillata/ kunde man faa aff det beste/ Men Turcken haffuer
nu vnder sig de Land som det beste findis vdi/ thi faa wi sielden
det som ret gaat ar/ wden det kommer fra naagen Tro Mand
aff Venedi som haffuer selff hent det/ eller ladet det hente for-
vden suig.“
- S. 352 L. 23. *eder/ som haffue Selsorig i Københaffn, jfr. Ind-*
ledn. foran S. 326.
- S. 352 L. 28 f. *Da vndkomme de snariste/ som formaste sig*
selfue oc nøde sig til at faa Mad [=: „Da slippe de snarest fra
Pesten, naar de øve Vold mod sig selv og tvinger sig til at spise.“
Udtrykket er sikkert tautologisk; men Betydningen af *formaste*
sig er noget afvigende fra den almindelig brugte (se Kalkar I,
668, Tillæg S. 286). Betegnende nok gengiver Bartholin kun det
sidste Udtryk: „citius evadunt qui ipsos se cogunt ad comedendos
cibos“, *Cista Medica*, p. 18.
- S. 352 L. 34—35. *Onsdagen efter Samaritanum M. D. Liii, d. e.*
d. 30. Aug. 1553.
- S. 355 L. 5. Raadmand *Frants Ibsen* og *Anne Ambrosius*, se
Oluf Nielsen: *Kbh.'s Hist.* III, 224. *F. I.* var Raadmand 1547—53.
- S. 355 L. 19. *det Barneleg* [?]; uvist hvad her hentydes til;
sml. 3. Mos. 26. 22 og 23.
- S. 355 L. 23. *wi ville da see læst paa vore Børn*, se Kalkar
II, 851^b L. 9 f. n.
- S. 356 L. 14—15. *Mons's Sidse* og *Rasmus's Karene* er for
Historien ukendte Personer.
- S. 357 L. 17. *Hælspepper*, Kalkar I, 197^b.
- S. 357 L. 24. *som det vil io vere met* [=: være ude med; jfr.
Kalkar IV, 910^b L. 7 f. n.

*****

BIBELCITATER OG -HENVISNINGER.

- S. 340 L. 12 f.: Jes. Syr. 37. 30 [Luther og Biblen 1550: 38. 1], L. 13 f.: Jes. Syr. 38. 4, L. 15—18: Jes. Syr. 33. 15—16, L. 23 f.: 2. Krøn. 16. 12, L. 27: Math. 6. 33.
- S. 341 L. 5 f.: Ps. 112. 7, L. 16 f.: 1. Mos. 3. 16.
- S. 342 L. 2—4: Ez. 14. 12—23, L. 11—12: 2. Mos. 17. 12, L. 17 f.: 3. Mos. 26. 25, L. 23 f.: 4. Mos. 11. 30—35, L. 30 f.: 4. Mos. 21. 9, L. 35 f.: 5. Mos. 28. 21.
- S. 343 L. 19 f.: 2. Sam. 21. 1—14, Ez. 14. 14, L. 27 f.: 2. Sam. 24. 10—17, L. 36 f.: 1. Kg. 8. 37.
- S. 344 L. 9—10: Ps. 91. 4—7, L. 13 f.: 1. Kg. 18. 41 f., Jac. 5. 18, L. 17 f.: 2. Kg. 6. 24—7. 23, L. 25—34: 2. Kg. 20. 1—11, L. 35: Ps. 90. 3.
- S. 345 L. 3 f.: 2. Kg. 21. 1—18, 2. Krøn. 33. 1 f., L. 11 f.: Neh. 5. 1—13, L. 33 f.: 1. Mos. 47. 9.
- S. 346 L. 4: Ps. 6. 2, L. 7: Ps. 13. 2, L. 9: Ps. 22. 2, L. 14: Ps. 30. 2, L. 17: Ps. 31. 2, L. 18: Ps. 32. 1, L. 20: Ps. 38. 2, L. 21: Ps. 42. 2, L. 23: Ps. 46. 2, L. 25: Ps. 62. 2, L. 27: Ps. 77. 2, L. 28: Ps. 88. 2, L. 30: Ps. 90. 1, L. 34: Ps. 91. 1.
- S. 347 L. 7: Ps. 102. 2, L. 9: Ps. 107. 1, L. 13: Ps. 112. 1, L. 14: Ps. 116. 1, L. 16: Ps. 118. 1, L. 19: Ps. 121. 1, L. 20: Ps. 139. 1, L. 26: Ps. 142. 2, L. 27: Ps. 143. 1.
- S. 353 L. 8—12: 1. Kor. 15. 32—34.
- S. 354 L. 28: 2. Mos. 5. 3, L. 32—36: 2. Mos. 9. 2—3.
- S. 355 L. 17—18: 3. Mos. 26. 25, L. 31—32: 4. Mos. 14. 11—12.
- S. 356 L. 1—2: 5. Mos. 28. 21, L. 6: Rom. 12. 15, L. 8—10: Jer. 14. 12, 21. 6 f., 29. 17 f., 38. 2, Ez. 6. 11 f., 7. 15, 14. 19 f., 28. 23, 38. 22.
- S. 357 L. 27 f.: Joh. 11. 23—26, L. 31 f.: Joh. 8. 51, L. 33—36: Joh. 5. 24.
- S. 358 L. 1—4: Math. 10. 29—31, L. 5—11: Ps. 139. 7—11, L. 12—21: Rom. 8. 35—39, L. 22—26: Es. 57. 1—2 (56. 13), L. 27—29: 1. Kor. 10. 13, L. 30 f.: Joh. 14. 18.

